

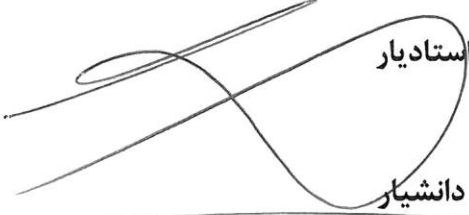
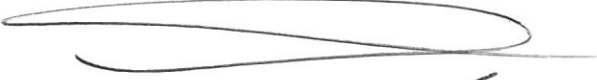
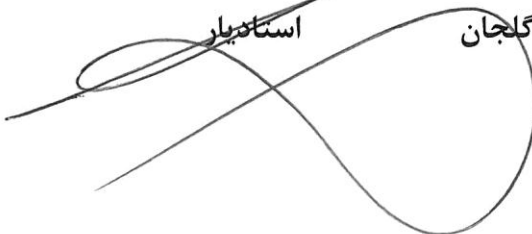

به نام خدا

تاییدیه اعضای هیات داوران در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه کارشناسی ارشد آقای سید هادی موسوی چراغ آباد تحت عنوان « ساختار نظامی ایران از آغاز سلطنت آقا محمد خان تا پایان عهد محمد شاه قاجار » را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	دکتر محمد امیر شیخ نوری	استاد	
۲- استاد مشاور	دکتر سید هاشم آقاجری	استادیار	
۳- استاد ناظر	دکتر مهدی گلجان	استادیار	
۴- استاد ناظر	دکتر سید ابوالفضل رضوی	دانشیار	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر مهدی گلجان	استادیار	

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:-
ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب دانشجوی رشته و رودی سال تحصیلی
مقطع دانشکده متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضاء:
تاریخ: ۸۷/۴/۲۳

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته **تاریخ ایران اسلامی** است که در سال **۱۳۹۹** در دانشکده **تربیت مدرس** دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر **محمد امیر شیخ نوری**، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر **هاشم آماجری** و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر **...** از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب **سید مهدی بزرگ** دانشجوی رشته **تاریخ ایران اسلامی** مقطع **کارشناسی ارشد** تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: **سید مهدی بزرگ**
تاریخ و امضا: **۱۳۹۹/۰۶/۰۹**

ساختار ارتش قاجار از سلطنت آقا محمد خان تا پایان عهد محمد شاه قاجار (۱۲۶۴-۱۲۱۰ ه.ق)

سید هادی موسوی

استاد راهنما: دکتر محمد امیر شیخ نوری

استاد مشاور: دکتر سید هاشم آقاجری

بهمن ماه ۱۳۹۱

تقدیم به :

پدر و مادرم

و همه کسانی که به من درس زندگی آموختند و نیز از همه دوستانی که مرا در این پژوهش یاری نمودند، کمال تشکر را دارم.

سپاس فراوان از :

انجام این پژوهش با راهنمایی ارزشمند گرانقدر اساتید بزرگوار که راهنما و مشاوره آن را در طی مراحل تحقیق با ژرف نگری برعهده داشتند، میسر گردید از این رو از جناب آقای دکتر محمد امیر شیخ نوری که در مراحل این پژوهش در جلسات مکرر با راهنمایی دقیق و مؤثر در باره مباحث کلیدی به غنای آن افزودند؛ و نیز از جناب آقای دکتر سید هاشم آقاجری که در طی این مدت با مشاوره و تصحیح مضمونی همراه با توصیه های عالمانه اطلاعات ذی‌قیمتی را در اختیار گذاشتند، صمیمانه سپاس گزارم.

چکیده

نهاد ارتش در کشورهای مستقل از ضروری‌ترین سازمان‌ها محسوب می‌شود چرا که حراست از مرزها و حفظ دولت را بر اساس قوانین حاکم بر آن کشور عهده‌دار است؛ و در مواجهه با تهدیدات برون‌مرزی و دشمن خارجی حافظ مردم و منافع ملی آن کشور خواهد بود. در ایران عصر قاجار نهاد ارتش ساختاری سنتی و ایلیاتی داشت. شاهان اولیه قاجار توانستند با به‌کارگیری آن، همه مدعیان داخلی را سرکوب و حکومت مرکزی فراگیری تشکیل دهند اما هنگام مواجهه با دشمن خارجی دچار ضعف، آشفتگی و بالاخره شکست شدند. دشمن خارجی که ارتش روس بود با سازماندهی تشکیلاتی منظم و به‌کارگیری سلاح‌های نوین توانست مرزهای شمالی کشور را در دوره پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار به تسخیر درآورد.

در این میان این پرسش مهم در اذهان برخی از گردانندگان امور جنگ به وجود آمد که چرا ارتش قاجار نتوانست در مقابل ارتش روس مقاومت کند. با ادامه این روند برخی مصلحین به فکر اصلاح ساختار ارتش و تجهیز آن به تسلیحات نوین جنگی افتادند. این موضوع که از جانب مصلحینی چون عباس میرزا و قائم مقام فراهانی مطرح شد با ورود مستشاران نظامی و انجام برخی از امور از جانب آنها شکل عملیاتی به خود گرفت اما در ادامه با بروز برخی مشکلات داخلی و دست‌اندازی و دخالت کشورهای خارجی در جهت منافع خود با مشکل مواجه شد. در این پژوهش به بررسی ساختار ارتش ایران از سلطنت آقا محمدخان تا پایان عهد محمد شاه قاجار و کم و کیف مشکلات داخلی و خارجی که موانع اصلی در راه نظامند شدن ساختار ارتش بودند خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: ارتش، ساختار، فتحعلی شاه، عباس میرزا، مستشاران نظامی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه و کلیات طرح تحقیق
۱-۱-۱	مقدمه
۲	۱-۱-۲ بیان مسئله
۵	۱-۱-۳ اهداف تحقیق
۷	۱-۱-۴ سؤالات تحقیق
۷	۱-۱-۵ فرضیات تحقیق
۸	۱-۱-۶ روش انجام تحقیق
۸	۱-۱-۷ جنبه نوآوری تحقیق
۸	۱-۱-۸ بررسی منابع
۹	۱-۱-۸-۱ منابع داخلی
۹	۱-۱-۸-۲ منابع خارجی
۱۰	۱-۱-۸-۳ تحقیقات و مطالعات جدید
۱۱	۲ ساختار ارتش در زمان آقا محمدخان
۲۰	۲-۱ ارتش در زمان افشاریه
۲۱	۲-۲ ارتش در دوران زندیه
۲۴	۲-۳ ستیز تا استقرار سلطنت
۲۶	۲-۴ ساختار نظامی در زمان آقامحمدخان
۳۰	۲-۵ پایه ریزی هسته اولیه ارتش
۳۱	۲-۶ تقسیم بندی ارکان سپاه
۳۴	۲-۶-۱ سواره نظام
۳۴	۲-۶-۲ پیاده نظام
۳۶	۲-۶-۳ توپخانه
۳۷	۲-۶-۴ دیگر صاحب منصبان
۳۸	

- ۳۹ ۷-۲- تسلیحات موجود در دوره آقامحمدخان
- ۴۱ ۸-۲- تاکتیک‌های جنگی
- ۴۲ ۹-۲- شیوه رفتار آقامحمدخان با افراد سپاه
- ۴۷ ۳ ساختار ارتش در زمان فتحعلی شاه قاجار
- ۴۸ ۱-۳- فتحعلی شاه قاجار (۱۲۵۰-۱۲۱۲ ه. ق / ۱۸۳۴-۱۷۹۷ م)
- ۴۹ ۲-۳- ساختار نظامی ایران در زمان فتحعلی شاه تا پیش از آشنایی با نظام جدید
- ۵۷ ۱-۲-۳- گارد ویژه (غلامان شاهی)
- ۵۸ ۲-۲-۳- سواره نظام
- ۶۳ ۳-۲-۳- پیاده نظام
- ۶۶ ۴-۲-۳- نیروهای چریک
- ۶۸ ۵-۲-۳- توپخانه و زنبورکخانه
- ۷۱ ۶-۲-۳- سربازگیری
- ۷۴ ۷-۲-۳- طرز جنگیدن سپاهیان
- ۷۵ ۳-۳- بررسی علل شکست‌های ایران از روسیه
- ۷۸ ۴-۳- کوشش عباس میرزا برای اصلاح ساختار ارتش ایران
- ۸۷ ۵-۳- اعزام دانشجو به فرنگ
- ۹۳ ۶-۳- ورود مستشاران نظامی به ایران و نتایج آن
- ۹۴ ۷-۳- هیئت نظامی فرانسه در ایران
- ۹۷ ۸-۳- آغاز فعالیت‌های هیئت فرانسوی جهت بازسازی ساختار ارتش ایران
- ۹۸ ۱-۸-۳- سواره نظام
- ۱۰۱ ۲-۸-۳- پیاده نظام
- ۱۰۳ ۳-۸-۳- توپخانه
- ۱۰۷ ۹-۳- علل شکست هیئت گاردان در ایران
- ۱۰۹ ۱۰-۳- ورود دیگر مستشاران فرانسوی به ایران در زمان فتحعلی شاه
- ۱۱۰ ۱۱-۳- ورود صاحبمنصبان نظامی انگلیسی به ایران
- ۱۲۰ ۱-۱۱-۳- سواره نظام

- ۱۲۰..... پیاده نظام ۲-۱۱-۳
- ۱۲۶..... موقعبت و شرایط هیئت‌های نظامی فرانسوی و انگلیسی در ایران ۱۲-۳
- ۱۲۸..... مشکلات و موانع عباس میرزا در راه اصلاح ارتش ۱۳-۳
- ۱۳۴..... بررسی وضعیت ارتش ایران پس از انجام اصلاحات نظامی ۱۴-۳
- ۱۴۱..... ویژگی سربازان ایرانی ۱-۱۴-۳
- ۱۴۴..... چگونگی پرداخت حقوق و جیره سپاهیان ۲-۱۴-۳
- ۱۴۹..... لباس نظامی ۳-۱۴-۳
- ۱۵۲..... مشکلات سربازان ارتش ۴-۱۴-۳
- ۱۵۵..... فنون و آرایش جنگی ۵-۱۴-۳

۴ تشکیلات ارتش در زمان محمد شاه قاجار ۱۵۸

- ۱۵۹..... محمد شاه ۱-۴
- ۱۶۰..... اوضاع ارتش در زمان محمد شاه ۲-۴
- ۱۶۲..... اقدامات حاجی میرزا آقاسی در ساختار ارتش ۳-۴
- ۱۶۵..... مستشاران نظامی خارجی در ایران ۴-۴
- ۱۶۸..... نیروهای ارتش ۵-۴
- ۱۷۱..... مناصب نظامی ۶-۴
- ۱۷۲..... تسلیحات نظامی ۷-۴

نتیجه‌گیری ۱۷۴

١ مقدمه و کلیات طرح تحقیق

۱-۱- مقدمه

در این پژوهش به مبحث تحولات ساختار ارتش و مسائل مربوط به این حوزه به صورت هدمند و علمی با استناد به مدارک برجای مانده می‌پردازیم. بسیاری از عوامل تشکیل دهنده ساختار نظامی ایران در دوره صفویه به زمان قاجار نیز انتقال یافت و از مهم‌ترین عوامل، وجود ساختار ایلیاتی و عشیره‌ای و نیز تسلیحات مورد استفاده در جنگ‌ها و نحوه جنگیدن در میادین جنگی بود. پس از سقوط اصفهان و تسلط افغانه، جز در مدت کوتاه حکومت رسمی نادر افشار و کریم‌خان زند کشور مدام در آتش جاه‌طلبی و کشمکش بین خوانین ایلات و سرداران متخاصم می‌سوخت. این سرکشی‌ها و ناآرامی‌های ایلات به بحران‌های داخلی ایران هر چه بیشتر دامن می‌زد و فضای حاکم بر کشور متشنج می‌ساخت. اما در ادامه با فراگیر شدن قدرت آقامحمدخان قاجار بر ایران این آشوب‌ها بعد از چندین سال پایان گرفت و ثبات نسبی و امنیت داخلی بر کشور سایه انداخت، تا حدودی امور کشوری در شرایط بهتری نسبت به قبل سامان یافت اما وضعیت آشفته کشور وخیم‌تر از آن بود که به این زودی جریان و روال طبیعی خود را دوباره به دست آورد، آقامحمدخان کماکان درگیر سرکوب مدعیان داخلی بود که با مسئله گرجستان و حمله روس‌ها به قلمرو حکومتش مواجه شد. او به سرعت با سپاه خویش وارد عمل شد اما به علت تحولاتی داخلی روسیه ارتش این کشور به سرعت گرجستان را تخلیه و به مرزهای پیشین بازگشت، در همین حین آقامحمدخان نیز به قتل رسید. معضل گرجستان همچنان پابرجا باقی ماند و به زمان جانشین آقامحمدخان یعنی فتحعلی‌شاه منتقل شد. در

خارج از مرزهای ایران، در اروپا طی چندین قرن از زمان رنسانس تحولات و پیشرفت‌هایی در تمامی زمینه‌های علوم رخ داده بود و ساختارهای نظامی، سیاسی و اقتصادی کشورهای اروپایی به صورت اساسی تغییر پیدا کرده و بسیار پیشرفت کرده بود این کشورها به استعمار دیگر کشورها که در بی-خبری از این تحولات به سر می‌بردند روی آوردند.

ایران نیز از این قاعده مستثنا نبود و آماج دست اندازی‌ها و دسایس این دولت‌ها قرار گرفت. هنگامی که فتحعلی‌شاه با هجوم روس‌ها به مناطق شمالی کشور مواجه شد، در ابتدا به مقابله شتافت و قشون ایللیاتی خود را برای دفاع روانه میدان جنگ نمود اما در جنگ‌های متعدد نتیجه‌ای جز شکست نگرفت و مناطق زیادی را از دست داد. شاه و درباریان ایران با مشاهده ارتش بسیار مجهز و تعلیم دیده روس‌ها که به سبک جدید نظام گرفته بود و با سلاح‌های مدرن به زورآزمایی و جنگ می‌پرداخت از هر گونه موفقیت ناامید شدند و به دنبال این ناتوانی بود که هئیت حاکمه به فکر حل و فصل این شرایط خطرناک که کشور را در وضعیت دشواری قرار داده بود از طرق دیگر افتادند. عباس میرزا که فرمانده ارتش سنتی ایران را از طرف شاه بر عهده داشت با مشاهده تفاوت‌های آشکار و اساسی دو ارتش در نحوه جنگیدن و به کارگیری تسلیحات نظامی در میدان نبرد به فکر یافتن راه حل و انجام اصلاحات مؤثر افتاد او خواهان اخذ تمدن جدید و به کارگیری آن در ساختار ارتش ایران شد. اما حکومت قاجار به علت بی‌خبری از تحولاتی که در اروپا در جریان بود و فقدان دیپلماسی آگاه همیشه مهره‌های سیاسی و نظامی خود را به اشتباه به حرکت در می‌آورد و در این راه از دول استعماری اروپایی فریب می‌خورد. در نتیجه کشور دست‌خوش بحران‌های حل نشده جدیدتری که با شرایط حاکم بر عرصه بین‌المللی گره خورده بود مواجه شد و نه تنها مشکل حل نگشت بلکه بر عمق آن افزوده شد. اما در این میان عباس میرزا در وادی امر، با جدیت شروع به بازسازی ساختار ایللیاتی ارتش ایران کرد و توانست با کمک هیئت نظامی فرانسوی به سرپرستی گاردن تحولاتی در نظام ارتش به وجود آورد و پیشرفت‌هایی هر چند مختصر در ارتش ایجاد کند اما به دلیل مشکلات داخلی و

خارجی موفق به تکمیل هدف خود نشد و در آخر نیز با فوت نابه‌هنگامش روند بازسازی ساختارهای نظامی در ارتش به سبک نظامات نوین اروپایی دچار مشکلات فراوان شد. بعد از عباس میرزا شخصیتی مانند او وجود نداشت که این کار بزرگ و خطیر را پی گرفته و به سرانجام برساند. در زمان جانشین فتحعلی‌شاه یعنی محمد شاه پس از درگذشت شاه قبلی مدعیان تاج و تخت از این فرصت سود جسته و سر به شورش در نقاط مختلف کشور برداشتند. در سطح داخلی محمد شاه ابتدا توان و وقت خود را صرف مقابله با طغیان مدعیان کرد، اما اشتباه استراتژیکی او عزل قائم مقام دوم-که از رجال برجسته و کاردان بود- و نصب میرزا آقاسی، صوفی مسلک به جای او بود. میرزا آقاسی صدراعظم جدید در امر مملکت‌داری و تحول در ساختار حکومت به ویژه ارتش دارای هیچ توانایی نبود. وی با سیاست‌های غلط و بی‌جای خود از لحاظ سیاسی و نظامی و مالی کشور را هرچه بیشتر دچار بحران نمود و بر مشکلات حکومت و مردم افزود و شرایط کشور را آشفته و بی‌ثبات کرد. در سطح خارجی نیز فرانسه از دور رقابت‌ها کنار رفته و روسیه برای کسب وجهه و نفوذ بیشتر سعی در نزدیک شدن به ایران داشت و انگلیس نیز با بروز مسئله هرات روابط خصمانه و فشار را بر ایران در پیش گرفت و این شرایط داخلی و خارجی خود باعث می‌شد ارتش همچنان در ضعف و ناکارآمدی در حراست از کیان و تمامیت ارضی ایران باقی بماند.

با توجه به اینکه تاکنون پژوهش مستقلی در این محدوده زمانی-یعنی از آغاز سلطنت آقامحمد خان تا پایان عهد محمد شاه-در خصوص ساختار نظامی ایران شکل نگرفته بود این خود انگیزه‌ای برای نگارش این پژوهش شد.

این پایان‌نامه به چهار فصل اصلی تقسیم شده است. که فصل اول آن به کلیات اختصاص دارد. در فصل دوم پیش در آمد مختصر در نحوه ساختار ارتش ایران در زمان‌های افشاریه و زندیه پرداخته‌ایم. همچنین به قدرت‌گیری آقامحمدخان و ساختار نظامی ارتش وی پرداخته شده است. فصل سوم نیز نخست به ساختارهای ارتش زمان فتحعلی‌شاه قبل از ورود مستشاران نظامی اروپایی اشاره شده است

و به اقدامات هیئت های نظامی فرانسوی و انگلیسی در بازسازی ارتش بعد از ورود در ایران را می-پردازد. فصل چهارم در ابتدا به بررسی ساختارهای نظامی ارتش ایران در زمان محمد شاه پرداخته و سپس به اقدامات صاحب منصبان خارجی زمان محمدشاه قاجار اختصاص دارد.

در آخر نیز نتیجه گیری مباحث مطرح شده در بدنه اصلی پژوهش و فهرست منابع و مآخذ به نگارش درآمده است.

۱-۲- بیان مسئله

ارتش به مثابه یک نهاد اجتماعی و برخاسته از یک ملت می باشد، که قدرت و یا ضعف آن در تمامی عرصه ها و ابعاد جامعه انعکاس می یابد؛ چرا که استقلال و حراست از تمامیت ارضی بستگی تام به آن دارد.

بعد از به قدرت رسیدن ایل قاجار در ایران نظام جهانی دستخوش تحولات شگرفی در تمامی عرصه های علمی الخصوص پیشرفت های وسیع در ابزارآلات جنگی و تاکتیک های نظامی در دول اروپایی منجر گردیده و آنان این خصیصه را در جهات مقاصد شوم خود در کشورهای عقب افتاده از لحاظ علمی، سیاسی و نظامی بکار بسته و در مسیر کسب منافع استعماری خود سود می جستند. در قرن نوزدهم میلادی هنوز جامعه و ساختار حکومتی ایران بر نظام کهن و ایلیاتی استوار و از پی-شرف های همه جانبه علمی بی خبر و در تاریکی جهالت غوطه ور بودند، در این برهه زمانی است که دولت روس با بهره گیری از اهرم سلاح ها و فنون جنگی نوین شروع به تهاجم گسترده به مرزهای شمالی ایران نمود و دولت قاجار که فاقد هرگونه امکانات در ساختار ارتشی قوی، سلاح و مهندسی نوین جنگی بود به راحتی در مقابل این دست اندازی سر تسلیم فرود آورد و در طی دو نوبت جنگ با دولت روس در قراردادهای گلستان و ترکمانچای بخش های وسیعی از سرزمین های حاصلخیز و پرجمعیت خود را به روس ها واگذار نمودند. شاه و درباریان حکومت نیز که به سیاست بین المللی آن

ایام ناآگاه بودند برای مقابله نظامی با روس گاهی دست به سوی فرانسه و گاه به سوی انگلستان دراز می‌کردند و چون خصلت این دول نیز استعماری و جز کسب منافع خود هر چیزی دیگر را که منوط به حفظ تمامیت ارضی و ملی ایران بود به راحتی نادیده و فدای مقاصد استعماری سیاستی و نظامیشان می‌کردند و بجای اینکه به ایران کمک بنمایند گاه نیز مشاهده می‌گردید که در تضعیف ارتش ایران نیز گام بر می‌داشتند با این وجود معدودی از درباریان قاجار با واقف بودن برتری علمی و نظامی این دول یاد شده گردن نهاده و درصد کسب این علوم به ویژه در عرصه نظامی گردیده زیرا که دیگر حکومت ایللیاتی با ساختار کهن جواب‌گوی نیازهای همه جانبه جامعه و صیانت از آن نبود. طلایه‌دار این اصلاحات در آن زمان در عرصه نظامی عباس میرزا و وزیرش میرزا عیسی قائم مقام است با مد نظر قرار دادن این مطلب که خود عباس میرزا در این جنگ‌ها در برابر تهاجم روس، فرمانده قوای جنگی و حاضر و ناظر در آن بود به عینه شاهد تفاوت‌های اساسی در ساختار ارتش و تجهیزات مورد استفاده هر دو طرف بود که بزرگ‌ترین بازتاب این موضوع در شکست‌های است که ایران از روس خورد، وی را به این نکته رهنمود ساخت که دیگر ساختار کنونی نظامی و سیاسی سنتی ایران توان مقابله با این‌گونه تهدیدات را ندارد پس در جهت اخذ فناوری‌های نوین نظامی و استخدام مستشاران نظامی اروپایی برای بازسازی ساختار ارتش نگاه خویش را به این اهم اساسی معطوف ساخت البته شایان ذکر می‌باشد که اقدامات عباس میرزا در داخل با توجه به دشمنی برخی از درباریان علیه او از یک طرف و در ابعاد خارجی کارشکنی‌های دول استعماری از طرف دیگر باعث می‌شد روندی کند و دچار به کارکردی پرفراز و نشیب در اصلاحات او را موجب می‌شود و بعد از مرگ عباس میرزا و به تخت نشستن محمد شاه قاجار این اندک گام‌های او در توسعه ساختار ارتش و نیز فقدان مردان لایق در امور حکومتی که اصلاحات او را ادامه دهد دچار بن بست می‌شود و دوباره شد و مسائل ارتش همچنان به صورت یک معضل حل ناشدنی باقی ماند.

با توضیح مختصری که در بالا ایراد شد در این پژوهش سعی می‌شود ضمن پرداختن به مسائل پیش گفته نحوه تأثیرگذاری هر یک از این موارد بر ساختار نظامی ارتش در دوره اول قاجار (۱۲۶۴-۱۲۱۰ ه.ق) نیز بررسی شود.

۱-۳- اهداف تحقیق

بررسی ساختارهای سنتی و ایللیاتی ارتش قاجار و چگونگی آشنایی این ارتش با جنگ افزارها و شیوه های ارتشی کلاسیک قرن نوزده میلادی مورد استفاده ارتش های اروپایی.

چگونگی اخذ این فنون توسط فتحعلی شاه و عباس میرزا و به کارگیری ابزارآلات و فنون نوین جنگی در ایجاد ساختارهای ارتشی برگرفته از دستاوردهای دول اروپایی و تأثیرات آن در عرصه تشکیلات نظامی.

بررسی دلایل عدم توجه سازنده به ساختارهای نظامی در به روز کردن سلاح و فنون جنگی در زمان محمدشاه قاجار به این امر که ساختار ارتش که چگونه ارتش ساختار ضعیف خود را حفظ نمود.

۱-۴- سوالات تحقیق

۱- ارتش ایران دوره اول قاجار به لحاظ ساختار نظامی دارای چه ویژگی هایی از بدو تأسیس بوده و در مقابله با چالش های معارض با قدرت خویش چگونه کارکردی داشت.

۲- در اخذ فنون نوین و استخدام مستشاران نظامی در عرصه ساختار ارتش، اقدامات و اصلاحات عباس میرزا در عهد فتحعلی شاه تا چه میزان در این زمینه مثمر به ثمر واقع گردید.

۳- باتوجه به اینکه ایران زمان محمد شاه نیاز وافر در بکار گیری ساختار ارتشی نوین در عرصه ملی در صیانت از خود در مقابل تهدیدات داخلی و خارجی داشت چه عواملی باعث گردید ساختار ارتش همچنان ضعیف و اصلاحات و اقدامات موثری انجام نگیرد.

۱-۵- فرضیات تحقیق

۱- ساختار ارتش ایران از بدو شکل‌گیری داری کارکردی سنتی ایلی بوده که از خصلت‌های بارز آن نامنظمی و غیر منسجم بودن تاکتیکی در تشکیلاتش می‌باشد و هنگامی که مورد تهاجم روس‌ها قرار گرفت نتوانست به دلیل ضعف ساختاری و تجهیزاتی مقابله به مثل بپردازد.

۲- عباس میرزا در حین جنگ‌ها و بعد از شکست در مقابل روس‌ها به ضعف فاحش ساختار کهن ارتش ایران پی‌برده و درصدد انجام اصلاحات در زمینه‌های ساختاری ارتش به سبک دول اروپایی پرداخته، چرا که واقف بود تنها راه مقابله با تجاوزات بیگانگان و شورش‌های داخلی، ایجاد ساختاری قوی در ارتش قدرتمند باید لحاظ گردد.

۳- در زمان محمد شاه در دربار و در عرصه حکومتی به علت نبود مردانی لایق و سیاستمدار که بتوانند حافظ منافع ملی ایران بوده و نیز دخالت روزافزون دول استعماری روس و انگلستان مانع از آن می‌شود، که در زمینه اصلاحات اساسی در ساختار ارتشی قوی گامی نهادینه و نهایی برداشته شود.

۱-۶- روش انجام تحقیق

روش اتخاذ شده در این پژوهش بر اساس استفاده از منابع کتابخانه‌ای است و روش تحقیق نیز با استنتاج از داده‌ها توصیفی-تحلیلی می‌باشد.

۱-۷- جنبه نوآوری تحقیق

تحقیقاتی که در رابطه با این موضوع انجام شده به صورت کلی تمام دوره قاجار را در بر گرفته و به جهت مدت طولانی حکومت قاجار همچنین با توجه به حجم بسیار داده‌ها ورود به مسائل جزئی‌تر که بعضاً بسیار مهم نیز هستند صورت نگرفته است، لذا پژوهش حاضر که به صورت مشخص مبحث ارتش قاجار را مدنظر دارد بسیار دقیق‌تر و عمیق‌تر به بحث ساختار ارتش و عدم توفیق آن که از

مباحث مهم این دوره است پرداخته است؛ و توجه به سؤالات و فرضیات و روند پرداختن به مسائل مطرح شده متفاوت بودن تحقیقات را به اثبات خواهد رساند.

۱-۸- بررسی منابع

هر پژوهش تاریخی متکی بر شناخت کامل از منابعی است که مورد استفاده قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر هر تحقیق تاریخی بدون معرفی منبع آن ناقص و غیر علمی است. زیرا سنگ بنای تحقیقات منابع تاریخی هستند.

منابعی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته به طور کلی به سه دسته تقسیم می‌شوند.

۱- منابع داخلی ۲- منابع خارجی ۳- مطالعات و تحقیقات

۱-۸-۱- منابع داخلی:

منابع داخلی نیز را می‌توان به دو دسته تقسیم نمود؛ الف) منابع تاریخ نگاری داخلی: که شامل منابعی است که به قصد تاریخ نگاری نوشته شده و در دوره قاجاریه از طرف مورخان داخلی نوشته شده است. این نوع از منابع برای تحقیق مورد نظر بیشترین اهمیت و کارکرد را دارند و در استفاده از آنها می‌توان به اطلاعات ذی‌قیمت درباره ساختار قشون، نحوه تسلیحات و طرز جنگیدن و نیز جنگ‌های ایران و روسیه به آنان استناد کرد. این آثار که به وسیله مورخان درباری نوشته شده دارای معایب و مزایای هستند که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

ب) منابع غیر تاریخ‌نگاری داخلی شامل منابعی است که با قصد تاریخ نگاری ننوشته شده است و خود شامل چند نوع منبع می‌شود. که عبارتند از: سفرنامه‌ها، خاطرات و یادداشت‌ها، اسناد و نامه‌ها که شامل نامه‌هایی که توسط فتحعلی‌شاه و عباس میرزا و محمد شاه به ناپلئون و دیگران نگاشته شده است. بعضی از این اسناد به صورت پراکنده و برخی به صورت مجموعه کتاب اسناد گرد آوری شده